



Остапчук Олена Євгенівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет».

Коло наукових інтересів: педагогічна синергетика, педагогічне проектування та моделювання, професійна самореалізація вчителя, самопроекування.

e-mail: ostapchuk_elena@i.ua

УДК 37.01

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ

У статті пропонується синергетичний дискурс проблеми професійно-творчої самореалізації учителя. На основі принципів синергетики вивчається динамічність, стабільність та ієрархічність професійної самореалізації вчителя як відкритої, складної системи; аргументується нелінійний характер взаємозв'язку особистісного та проєктивного компонентів педагогічної самореалізації; розкривається механізм впливу самореалізації вчителя на якісні трансформації освітньої системи; зіставляються рівноважна й динамічна моделі професійної самореалізації вчителя; уточнюється сутність понять «професійно-творча самореалізація вчителя», «професійна Я-концепція вчителя», «педагогічний досвід», «авторська педагогічна система»; обґрунтовується авторська позиція щодо доцільності розширення свободи вибору педагогам-практикам в ефективному розв'язанні професійних завдань.

Ключові слова: синергетика; професійно-творча самореалізація; учитель; професійна Я-концепція; авторська педагогічна система.

Постановка проблеми. Самореалізація особистості – це процес створення особистісно значимого продукту, в якому людина намагається повною мірою втілити власні смисли, ідеї, задуми, проєкти. Задля цього є необхідними широкі можливості свободи вибору, самовизначення та відповідальності. На таких позиціях формується сучасна стратегія освіти в Україні. Її втілення цілком реальне – варто, передусім, надати творчому продукту самореалізації вчителя статус ключового компонента освітньої системи. Розширення професійної автономії вчителя – перший крок на цьому шляху [6]. Водночас відсутність чітких методологічних орієнтирів у смислового наповненні автономного простору професійно-творчої самореалізації вчителя спричинює поверхневе розуміння гуманітарної освітньої стратегії, призводить до некомпетентних дій педагогів й освітніх менеджерів.

Творча самореалізація особистості є найвищою формою самоорганізації людського буття й потребує міждисциплінарного та міжпарадигмального вивчення. Синергетика досліджує системи та процеси, наближені за своїми характеристиками до феноменальних виявів самореалізації особистості в різних сферах життєдіяльності. Ідеться насамперед про відкритість, складність і динамічність еволюції рефлексивно-смислових систем, реалізація яких дає змогу говорити про подальшу високу затребуваність висновків синергетики

у вивченні можливостей самореалізації особистості, напрацюванні нею продуктивних життєвих стратегій.

Чисельні підтвердження синергетичних ефектів у гуманітарних системах, тим не менш, залишають відкритими питання щодо доцільності й ефективності екстраполяції ідей синергетики на вивчення сучасних освітніх і соціокультурних процесів. Теоретико-методологічний синтез має сенс лише в тому випадку, коли він дає змогу просунути вперед в інтерпретації базових принципів відповідної науки або емпіричного матеріалу дослідження [4, с. 27–33]. З огляду на зазначене вище актуалізується питання субстанціонального змісту й процесуального перебігу конструктивної синергетичної рефлексії професійно-творчої самореалізації вчителя задля кваліфікованого педагогічного аналізу й напрацювання ефективних педагогічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Г. Хакен (1980), один із засновників синергетичного підходу, обґрунтував можливості синергетики у вивченні наукових галузей, не співвідносних з природничими науками або таких, що мають інший предмет дослідження, зокрема соціально-економічній, психологічній, освітній [10, с. 106–122]. А. Бандура (1986) виявив механізми самоорганізації в дослідженнях самоефективності особистості [3, с. 3]. Застосування методів синергетики в психології самореалізації особистості зумовлюється феноменологією особистості як складної, відкритої, нерівноважної системи, здатної до самоорганізації. Так, В. Буданов і В. Аршинов щодо цього зазначають, що особистість не лише невіддільна від синергетичного контексту, але й породжує та визначає цей контекст [1, с. 67–108].

В. Кремень аргументує позицію про методологічну спроможність синергетики вирішувати проблеми формування творчої, високоінтелектуальної особистості, здатної вільно існувати у відкритій, складній системі взаємозв'язків людини й сучасної цивілізації. Новітні освітні, соціокультурні процеси розглядаються філософом як цілісна, динамічна самоорганізована система, здатна до оновлення й трансформації [9, с. 2].

У питаннях, близьких до проблеми професійної самореалізації учителя, подібної позиції дотримуються: О. Кузьміна (2007) у проблемному полі психології свободи, А. Деркач (2004) і Л. Рибалко (2007) у вивченні акмеологічних засад самореалізації особистості (2004), І. Зязюн (1997, 2004, 2010) і С. Сисоєва (2006) в контексті педагогічної творчості, Н. Чепелєва (2016) в питаннях самопроекування особистості, В. Лепський (2014) у дослідженнях рефлексивно-активних середовищ, В. Краснопоров (1987) у процесі наукової рефлексії самоорганізації життєвого шляху людини, Л. Коростильова в обґрунтуванні психологічних аспектів самореалізації особистості (2003) й інші автори.

Формулювання цілей статті: синергетична рефлексія професійної самореалізації особистості; аргументація конструктивного використання принципів синергетики у вивченні взаємозалежності внутрішньо-особистісних і проєктивно-педагогічних аспектів професійно-творчої самореалізації вчителя; модельна інтерпретація професійно-творчої самореалізації вчителя.

Виклад основного матеріалу. Кожна наука окреслюється принципами, визначеними в межах методології, оскільки ними забезпечується її єдність і цілісність, досягається вищий рівень узагальнення наукових фактів, здійснюється регулятивна функція наукового пізнання. Цим зумовлюється стратегія дослідження синергетичної природи професійної самореалізації вчителя з опорою на базові принципи синергетики. Останні поділяються на дві групи – принципи «Буття» та принципи «Становлення» складної системи, здатної до самоорганізації [5, с. 211–212].

Перша група передбачає застосування принципів гомеостатичності й ієрархичності. *«Принцип гомеостатичності»* дає можливість осмислити професійну самореалізацію вчителя як процес взаємодії двох складних систем, які відповідно до своєї природи мають тяжіння до збереження наявного порядку, своєї структури, стабільного функціонування у визначених межах задля досягнення поставленої мети-еталону. Йдеться про особистість і педагогічну систему вчителя. Кожна з цих систем коливається навколо своїх оптимальних параметрів, що дає змогу економити власні ресурси. Спрацьовує механізм саморегуляції, який стабілізує кожную систему, перешкоджає суттєвим змінам за допомогою від'ємних зворотних зв'язків.

Метою-еталоном професійної самореалізації вчителя є ідеальний образ авторської педагогічної системи (педагогічний проект), який містить у собі ідеальний образ «професійного Я» (самопроект). Саме з цим ідеалом співвідносяться результати педагогічної діяльності вчителя, орієнтованого на професійно-творчу самореалізацію. Мета-ідеал утримує педагогічну систему вчителя в силовому полі авторської педагогічної концепції (оптимальних параметрів педагогічної системи). За допомогою від'ємних зворотних зв'язків учителем блокуються ті зовнішні впливи на педагогічну систему та його особистість, які можуть зруйнувати обрану педагогічну стратегію. У такий спосіб учитель зберігає професійну автономію, певну незалежність від освітніх стандартів, уніфікованих вимог щодо організації й змісту педагогічного процесу. Чинниками, які підтримують професійну автономію, є набутий педагогічний досвід, компетенції, особистісний потенціал педагога.

Задля утримання рівноваги у змінному, неоднорідному освітньому середовищі особистість учителя та його авторська педагогічна система мають перебувати у відкритому стані, взаємодіяти зі середовищем, постійно обмінюватися з ним своїми ресурсами. У результаті відбувається корекція кожної із систем. Коригування за допомогою зворотних зв'язків здійснюється на різних етапах професійної самореалізації вчителя: під час з'ясування ступеня відповідності авторського проекту, як однієї з форм самореалізації, зовнішнім очікуванням з боку інших суб'єктів освітнього процесу (учнів, колег, керівників навчального закладу); під час співвіднесення складності авторського задуму можливостям освітньої системи тощо. Результатом процесу коригування можуть бути незначні відхилення педагогічної системи вчителя від авторської концепції, які не заважають їй рухатися до власної мети-ідеалу. Вищою ймовірністю бути реалізованими володіють ті авторські ініціативи вчителя, які найбільш точно відповідають соціальним очікуванням.

«Принцип ієрархічності» визначає механізм структурної ієрархії складних, відкритих систем. У процесі народження структури елементи передають частину своїх функцій та ступенів свободи верхнім щаблям системи, які починають діяти від імені «колективу». «Колективні» змінні «живуть» на більш високому ієрархічному рівні, ніж окремі елементи системи. У синергетиці їх прийнято називати параметрами порядку – саме вони описують у стислій формі цілі та смисл поведінки системи [10, с. 107]. Те, що для нижчого рівня є структурою-порядком (окремі новації, ініціативи учителя, педагогічні ситуації, компоненти педагогічного досвіду), на більш високому рівні сприймається як елемент хаосу, «будівельний матеріал». Параметри порядку – це ті чинники, які не можуть безпосередньо керувати поведінкою підлеглих елементів нижчого рівня, але які впливають на формування внутрішніх механізмів їхньої самоорганізації [2, с. 54].

У контексті професійної самореалізації вчителя ієрархічність виявляється в керівній ролі педагогічної концепції вчителя відносно набутого ним педагогічного досвіду. Концепція педагогічної діяльності вчителя є структурованою системою педагогічних позицій, базових ідей й орієнтирів, якими скеровується вчитель у щоденній роботі. Педагогічний досвід охоплює розмаїття освоєних учителем педагогічних інструментів (методів, прийомів, засобів) і змістовно наповнених дидактичних одиниць у різних педагогічних ситуаціях. Поява нових елементів у педагогічному досвіді вчителя може бути випадковою або ж результатом усвідомленого вибору. Відповідно і зв'язки між елементами педагогічного досвіду можуть бути слабкими або сильними [8, с. 328–331]. Сукупність елементів педагогічного досвіду структурується на більш високому, концептуальному рівні. У такому разі становлення педагогічної концепції вчителя відбувається на ґрунті педагогічного досвіду, й подальше його використання конститується на основі педагогічних інновацій. Проте, як тільки концепція набуває цілісності і завершеності (макро-рівень), вона активізує механізм впорядкування елементів педагогічного досвіду (мікро-рівень).

Педагогічна концепція вчителя, як продукт рефлексивно-сміслового синтезу елементів педагогічного досвіду, здійснює відчутний вплив на вибір педагогічних ресурсів (змістових й інструментальних), задає критерії їхнього добору (параметри порядку). Це дає можливість мак-

симально забезпечити авторську педагогічну систему від тих соціальних впливів, які суперечать концептуальному баченню, генеральній лінії розвитку педагогічного процесу до вищих рівнів складності. Продуктом взаємодії макро- й мікро- рівнів є авторські дидактичні, методичні, виховні системи. Синергетичний ефект такої взаємодії в іншому – в народженні власних смислів професійної діяльності вчителя. Смысл порівняно з функціональним призначенням кожного окремого педагогічного інструменту та змістової одиниці є складністю більш високого порядку. Отже, з переходом від хаосу педагогічного досвіду до цілісної педагогічної концепції підвищується складність педагогічної системи й мислення вчителя як суб'єкта професійної діяльності.

Ієрархічність у синергетичних системах не допускає повної редукції, тобто зведення властивостей структур більш складних ієрархічних рівнів до мови більш простих рівнів системи. Кожний рівень має внутрішню межу складності власного опису [2, с. 54]. В обговорюваному контексті неможливою є редукція педагогічних смислів учителя до властивостей окремих педагогічних інструментів, оскільки жоден з них не є носієм смислу.

Принципи «Становлення» найбільш ёмно описують і пояснюють процес самореалізації особистості на етапі активного професійного розвитку вчителя. Процес становлення містить фазу трансформації (оновлення системи через послідовне проходження нею стадій знищення старого порядку), стадії хаосу (випробовування альтернатив) і стадії народження нового порядку. Еволюція системи відбувається за рахунок додатних зворотних зв'язків, які посилюють збурення в системі. Система дозволяє зовнішнім впливам змінювати свою структуру та змістове наповнення, а отже стає чутливою, сенситивною до змін. Ідеться про принципи нелінійності, незамкненості, нестійкості, емерджентності та спостережуваності.

Нелінійність у гуманітарному смислі означає множинність шляхів еволюції рефлексивно-смыслових систем, неочікувані зміни в їхньому розвитку, ненадійність прогнозів й екстраполяцій. На противагу, поведінка лінійної системи передбачувана, її розвиток однозначний, односпрямований. «Унікальна якість людського ества – існування широкого спектру можливостей в будь-якій ситуації, які, у свою чергу, залежать від самосвідомості, від її здатності перебирати різноманітні способи реагування в окремій ситуації» [7, с. 183].

Нелінійність професійної самореалізації вчителя спричинюється нелінійним характером педагогічного процесу: колективні дії не є простою сумою індивідуальних, незалежних дій окремих суб'єктів. Саме цим можна пояснити факт того, що авторський задум учителя завжди відрізняється від результату його втілення в педагогічній реальності. Нелінійність найбільше себе виявляє на межі стабільного існування системи. До такої межі професійна Я-концепція й авторська педагогічна система вчителя наближаються в ситуаціях осмыслення й переосмыслення ним власних ціннісних орієнтирів, вибору педагогічної технології тощо. Нелінійність педагогічного процесу надає вчителю можливості визначатися з індивідуальною траєкторією професійного розвитку й концептуальною моделлю педагогічної діяльності.

«Принцип незамкненості» (відкритості). Відкритість дає змогу складним системам еволюціонувати від простого до складного стану, реалізовувати власну програму росту й динаміки [2, с. 55].

Професійна самореалізація вчителя відповідає ключовим ознакам відкритої системи: існує завдяки взаємодії процесів самопродукування внутрішньо-особистісних ресурсів й обміну ними з ресурсами освітнього середовища. Завдяки цьому долається розрив між концептуальним баченням учителя й новими вимогами, що висуває розвиток науки, освіти й суспільства, формуються передумови успішного практичного втілення авторських педагогічних проєктів. Змінюється особистість – змінюється й середовище, в якому вона реалізується; змінюються суспільні тенденції – змінюється особистість фахівця.

«Принцип нестійкості». Нестійкість – це стан системи, далекий від рівноваги, в якому система надчутлива до найменших збурень і відхилень, а її адаптаційна здатність стрімко спадає. Такий стан виникає під час народження нової якості системи, коли траєкторія її розвитку долає критичні точки (точки біфуркації; з лат. bifurcus — роздвоєний). У точці критичної

нестійкості система стає відкритою, починає активно взаємодіяти з середовищем у пошуку шляху подальшого розвитку, є здатною до змін.

Нестійкий стан педагогічних систем спричинюється динамікою зовнішнього середовища й внутрішніми трансформаціями особистості. У зовнішньому плані нестійкість стимулюється, передусім, новітньою управлінською стратегією на розширення професійної автономії кожного вчителя, педагогічного колективу й навчального закладу. Певна незалежність і зменшення методичного й організаційного контролю ставить кожного учителя перед необхідністю робити вибір і бути відповідальним за нього. У ситуації вибору система гранично нерівноважна, а отже, високоймовірним є стрибкоподібний перехід системи до якісно нового стану. Насамперед це стосується особистості учителя як системи та його авторської педагогічної системи.

Наближення будь-якої гуманітарної системи до нестійкого стану зумовлюється також і внутрішніми чинниками. Якісні стрибки в процесі професійної самореалізації вчителя пояснюються, зокрема, критичним зростанням обсягу раніше незагребуваних ресурсів особистості, які потребують конструктивного втілення в педагогічній реальності. Виявлений у процесі самоактуалізації й саморозвитку додатковий ресурс особистості змінює її внутрішній «ландшафт», формує запит на нову мету-атрактор, загострює невідповідність параметрів попередньо встановленого стабільного положення системи новим її потребам. Учителем уточнюється професійна Я-концепція й, за потребою, проектується якісно інша педагогічна система. Синергетичне розуміння нестійкості виводить її на рівень фундаментальної властивості рефлексивно-смыслових систем.

«Принцип динамічної ієрархічності» (емерджентність; з лат. *emergens* – виникнення нового, неочікуваного) описує процес становлення складної системи в критичних точках її розвитку. Становлення системи є процесом зникнення й подальшого відродження одного з рівнів складної системи в ході взаємодії мінімум трьох її ієрархічних рівнів. На мега-рівні діють зверхповільні параметри (керівні); на макро-рівні – структуротвірні параметри (параметри порядку); на мікро-рівні – короткочасні змінні. Керівні параметри управляють структуротвірними, а ті, у свою чергу, короткочасними змінними [5, с. 212].

Повільні зміни керівних параметрів мегарівня спричинюють нестабільність, нестійкість системи на макрорівні й перебудову її структури. У стані крайньої нестабільності параметри порядку на макрорівні втрачають свою чітку визначеність і макро-рівень тимчасово «зникає», внаслідок чого відкривається можливість для прямого контакту мікро- й мегарівня. Комунікація між нижчим і вищим рівнями відновлює проміжний (макро-) рівень у новій якості. У такий спосіб синергетичний принцип динамічної ієрархічності запускає процес якісних змін складної, відкритої, нерівноважної системи.

Щоби зрозуміти механізм впливу самореалізації учителя (нижчий ієрархічний рівень) на якісні трансформації більш високого, управлінського рівня (макро-рівень), слід зважувати на те, що професійна самореалізація вчителя охоплює не лише процеси внутрішньоособистісних перетворень, а також їхнє розгортання в зовнішньому освітньому середовищі. З огляду на зазначене конструктивною є така диспозиція ієрархічних рівнів: мега-рівень охоплює загальноцивілізаційні тенденції розвитку суспільства й освіти; макро-рівень – процеси управління освітою на державному рівні; мікро-рівень – діяльність учителя та процес професійної самореалізації суб'єктів реального освітнього процесу.

Цивілізаційний гуманітарний ресурс, об'єднуючись із ресурсом професійної самореалізації вчителя, формує освітню систему нової якості. Іншими словами, щоби система освіти була здатною до самоорганізації, народження синергетичних ефектів, слід долучати до процесу структурування й реформування освітньої системи не лише суб'єктів макро-рівня (менеджерів середньої та вищої ланки освіти) та ресурси мегарівня (загальноцивілізаційні надбання), а й суб'єктів мікро-рівня, передусім учителів з набутим педагогічним досвідом, професійними компетенціями й цінностями. Оскільки ставиться питання про самоорганізацію системи, то затребуваними стають не лише професійні уміння й навички вчителя, але й готовність учителя до

самореалізації – виробляти власне бачення, генерувати ідеї, ініціювати зміни та конструктивно втілювати їх у форматі педагогічних проєктів, нести відповідальність за педагогічні рішення.

Зі всією очевидністю емерджентність вітчизняної освітньої системи виявилась у 90-ті роки минулого століття, коли незалежна Україна визначалася з новими орієнтирами суспільного розвитку. Посилення гуманістичних цінностей (зверхповільні зміни керівних параметрів на мега-рівні) й розпад радянської системи (критичне значення керівного параметру) призвели до невизначеності модельного бачення освіти на державному рівні (макро-рівень). У цей час стрімко руйнуються освітні стереотипи радянського періоду, реформуванню підлягає попередня конструкція системи освіти, її структура та стратегія управління. Делегування свободи вибору педагогам-практикам у розв'язанні загальнодержавницьких задач (повернення ступенів свободи з макро-рівня на мікро-рівень) зрушили в освіті масштабні інноваційні процеси. Педагогічні ініціативи суб'єктів на мікро-рівні з опорою на ресурси мега-рівня (наукові теорії, парадигми, підходи, концепції, світовий досвід) детермінували виникнення новоутворень на макро-рівні освітньої системи. Йдеться про освітні структури нової якості – ліцеї, гімназії, коледжі, перші громадські об'єднання освітян (Асоціація працівників ліцеїв і гімназій України, Всеукраїнська асоціація директорів шкіл), а також нові напрями діяльності загальноосвітньої школи, серед яких науководослідницька робота учителів і учнів. Інноваційний рух на мікро-рівні спричинив якісні зміни на державному рівні управління освітою. В категоріях синергетики таку ситуацію можна розцінювати як відродження макро-рівня в новій якості. Це є свідченням того, як професійна самореалізація учителя, індивідуальна й колективна педагогічна творчість можуть визначати новий порядок на макро-рівні.

«Принцип спостережуваності» встановлює залежність остаточних уявлень про систему від масштабу спостережень («вікно спостережень») і того, як дослідник уявляє бажані результати [2, с. 55]. «Спостерігачі» на різних ієрархічних рівнях системи по-різному сприймають дійсність: те, що на макро-рівні бачиться як хаос, на мікро-рівні існує як структура. Отже, залежно від масштабу спостережень одне й те саме явище може сприйматися або як хаос, або як структура. Цілісний опис ієрархічної системи формується шляхом комунікації між спостерігачами на різних рівнях.

На управлінському, макро-рівні освітньої системи масштаб спостережень найширший, такий, що дає змогу концептуально охопити освітню практику в розмаїтті її форм і творчих виявів, як своєрідну неупорядковану матерію педагогічної реальності. На мікро-рівні масштаб спостережуваності значно менший, він надає можливість вивчати освітні процеси в межах системи роботи кожного окремого суб'єкта педагогічної практики. Цілісне розуміння освітнього процесу уможливується завдяки діалогу між спостерігачами на різних ієрархічних рівнях – управліннями й педагогами-практиками. Завдяки такому діалогу та комунікації культурно-історичні й особистісні особливості всіх суб'єктів освітнього процесу стають впливовими чинниками розвитку освітньої системи.

Принцип спостережуваності – важливий методологічний ресурс у вивченні психологічних механізмів професійної самореалізації особистості. Розуміння самореалізації як процесу втілення можливостей «Я», визначає особливе положення цієї категорії в процесі осмислення особистісних ресурсів людини. Концепт «Я» розглядається як ієрархічна система: ретроспективне (історичне) Я, реальне Я, ідеальне Я. На кожному рівні свій масштаб спостережень за внутрішньо-особистісними перетвореннями. Очевидно, що рівень «ідеального Я» має найбільший масштаб спостережень над особистісними трансформаціями, оскільки передбачає будь-які актуальні й гіпотетично можливі ситуації самореалізації особистості (прогностичний рівень). З переходом на рівень «реального Я» масштаб спостережень зменшується, оскільки акцент зміщується з широти орієнтування на достовірність результату та продукту самореалізації особистості. У зв'язку з цим контекст дослідження самореалізації особистості обмежується реальними досягненнями, здобутками особистості. Подальше зменшення масштабу спостережень

відбувається з переходом на рівень «ретроспективного Я», можливості якого дозволяють охопити лише події минулого й раніше набутий досвід.

Масштаб спостережень на різних рівнях «Я» впливає на інтерпретацію процесу самореалізації особистості. На рівні «історичного Я» самореалізація вчителя розуміється як колишні досягнення й набутий педагогічний досвід; на рівні «реального Я» формується розуміння самореалізації як тактичні дії та здобутки в педагогічній реальності; на рівні «ідеального Я» самореалізація інтерпретується в категоріях бажаного майбутнього, майбутніх досягнень.

Інтерпретація самореалізації також залежить від того, *яким* уявляє особистість очікуваний результат. На рівні «історичного Я» очікуваний результат самореалізації існує як систематизований досвід, який формується шляхом критичного аналізу ретроспективи розвитку, причин колишніх успіхів або невдач. На рівні «реального Я» очікуваний результат набуває абрисів достовірного факту власного буття, актуалізації конкретних Я-образів особистості. На рівні «ідеального Я» результат постає як мета-еталон, до якого прагне особистість у процесі самореалізації.

Цілісно охопити процес самореалізації й інші самопроцеси, які його супроводжують (самоусвідомлення, саморефлексія, самовизначення, самооцінка тощо), стає можливим через діалог між різними рівнями «Я». У контексті професійної самореалізації учителя більшу цінність має взаємодія рівнів «Я-реальне» та «Я-ідеальне», оскільки розвиток відкритих складних систем поблизу точки біфуркації (вибору бажаного майбутнього з множини можливих стратегій) визначається не попередньою історією системи, а тим, на який шлях розвитку стане система в найближчому майбутньому. Напередвизначеність причинно-наслідкових зв'язків замінюється непередбачуваністю, необхідністю вибору (детермінізм вищого типу). «Я-ідеальне» впорядковує, структурує різні вияви «Я-реального». Такий ефект можна вважати синергетичним, оскільки в ньому виявляється здатність особистості до самоорганізації.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Принципи синергетики надають нові можливості для проектування двох різних моделей професійно-творчої самореалізації вчителя.

Перша модель, заснована на принципах «Буття», окреслюється критеріальною визначеністю й керованістю процесу професійного самоздійснення вчителя, високою адаптивністю в мінливих умовах освітнього середовища. Рівноважна модель професійної самореалізації вчителя є ефективною на етапі стабільного функціонування авторської педагогічної системи в чітко визначених ціннісно-сміслових координатах. Водночас уможливорюються ризики зниження рефлексивності, спонтанності та креативності процесу педагогічної самореалізації, педагогічне авторство вчителя частково нівелюється під впливом освітніх вимог.

Модель, заснована на принципах «Становлення», формує розуміння педагогічної самореалізації як процес якісних змін професійної Я-концепції вчителя й авторської педагогічної системи. Завдяки таким змінам постійно підвищується складність особистісної та педагогічної систем, стають можливими неочікувані явища позитивного або негативного характеру. Вчитель виходить за межі усталених регулятивів педагогічної практики, підіймається на рівень цінностей, далеких перспектив, філософського й концептуального осмислення педагогічних явищ в їх цілісності та єдності. Синергетичне модельне бачення професійної самореалізації учителя стає конструктивним лише за умови відкритості освітньої системи цивілізаційним тенденціям та ініціативам на рівні практичної педагогіки. У зв'язку з цим наукового вивчення потребують питання управління та проектування гуманітарних систем, педагогічної автономії та професійної відповідальності вчителя, якості педагогічної освіти загалом.

Використані джерела

1. Буданов В. Г. Когнитивные основания синергетики / В. Г. Буданов, В. И. Аршинов // Синергетическая парадигма. – Москва : НП «Прогресс-традиция», 2002. – С. 67 – 108.
2. Буданов В. Синергетика: мировоззрение, методология, наука / В. Буданов // Экономические стратегии. – 2010. – № 5. – С. 48 – 56.
3. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб.: «Евразия», 2000. – С. 3.
4. Гапонцева М. Г., Федоров В. А., Гапонцев В. Л. Эволюция научного знания – детерминанта содержания образования с позиций синергетического подхода // Актуальные проблемы управления качеством образования : [сб. науч. статей] / под ред. Е. В. Яковлев. – Вып. 12. – Челябинск : Изд-во ЧГИ, 2007. – С. 27 – 33.
5. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Синергетическое мировидение. – Москва: Книжный дом «Либроком», 2010. – С. 211– 212.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Назва з екрану.
7. Мэй Р. Вклад экзистенциальной психологии / Р. Мэй // Экзистенциальная психология. Экзистенция. – Москва : «Апрель Пресс», 2001. – С. 183.
8. Остапчук Е. Е. Инновационный потенциал авторского проектирования педагогических систем / Е. Е. Остапчук // Использование инновационных педагогических технологий в учреждениях образования. – Минск, 2008. – С. 328 – 331.
9. Синергетика і освіта : [монографія] / за ред. В.Г. Кременя. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 348с., С. 2.
10. Хакен Г. Синергетика как мост между естественными и социальными науками / Г. Хакен // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – Москва : «Прогресс-Традиция», 2003. – С. 106 – 122.

References

1. Budanov V. G. Kognitivnye osnovaniia sinergetiki / V. G. Budanov, V. I. Arshinov // Sinergeticheskaia paradigma. – M.: NP «Progress-traditciia», 2002. – S. 67 – 108.
2. Budanov V. Sinergetika: mirovozzrenie, metodologiia, nauka / V. Budanov // Ekonomicheskie strategii. – 2010. – №5. – S. 48 – 56.
3. Bandura A. Teoriia sotcialnogo nauchenii / A. Bandura. – SPb.: «Evraziia», 2000. – S. 3.
4. Gapontceva M. G., Fedorov V. A., Gapontcev V. L. Evoliutciia nauchnogo znaniia - determinanta sodержaniia obrazovaniia s pozitcii sinergeticheskogo podkhoda // Aktualnye problemy upravleniia kachestvom obrazovaniia: sb. nauch. statei / pod red. E. V. Iakovlev. Vyp. 12. – Cheliabinsk: Izd-vo ChGI, 2007. – S. 27 – 33.
5. Kniazeva E. N., Kurdiunov S. P. Osnovaniia sinergetiki / E. N. Kniazeva, S. P. Kurdiunov // Sinergeticheskoe mirovidenie. – Moscow : Knizhnyi dom «Librokom», 2010. – S. 211 – 212.
6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Mei R. Vklad ekzistencialnoi psikhologii / R. Mei // Ekzistencialnaia psikhologiia. Ekzistenciia. – Moscow : «Aprel Press», 2001. – S.183.
8. Ostapchuk E. E. Innovatcionnyi potencial avtorskogo proektirovaniia pedagogicheskikh sistem / E. E. Ostapchuk // Ispolzovanie innovatcionnykh pedagogicheskikh tekhnologii v uchrezhdeniiah obrazovaniia. – Minsk, 2008. – S. 328 – 331.
9. Synerhetyka i osvita: monohrafiia / za red. V. H. Kremenii. – Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny, 2014. – 348 s., S. 2.
10. Khaken G. Sinergetika kak most mezhdzu estestvennymi i sotcialnymi naukami / G. Khaken // Sinergeticheskaia paradigma. Chelovek i obshchestvo v usloviiakh nestabilnosti. – Moscow : «Progress-Traditciia», 2003. – S. 106 – 122.

Останчук Е. Е., кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры практической психологии, Криворожский государственный педагогический университет

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТВОРЧЕСКОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ УЧИТЕЛЯ

В статье предлагается синергетический дискурс проблемы профессионально-творческой самореализации учителя. Профессиональная самореализация учителя изучается как процесс взаимодействия двух сложных систем – личности и педагогической системы учителя. Педагогическая система учителя рассматривается как продукт индивидуально-авторской самореализации. Учитель-автор проектирует все компоненты педагогического процесса.

На основе принципов синергетики изучается динамичность, стабильность и иерархичность профессиональной самореализации учителя как открытой, сложной системы; аргументируется нелинейный характер взаимосвязи личного и проективного компонентов педагогической самореализации; раскрывается механизм влияния самореализации учителя на качественные трансформации образовательной системы; сопоставляются равновесная и динамическая модели профессиональной самореализации учителя; уточняется сущность понятий «профессионально-творческая самореализация учителя», «профессиональная Я-концепция учителя», «педагогический опыт», «авторская педагогическая система»; утверждается авторская позиция относительно расширения свободы выбора педагогам-практикам в эффективном решении профессиональных заданий.

Перспективы научного поиска: управление и проектирование гуманитарных систем, педагогическая автономия и профессиональная ответственность учителя, механизмы авторской самореализации учителя, критерии мониторинга качества профессионально-творческой самореализации учителя.

Ключевые слова: синергетика; профессионально-творческая самореализация; учитель; профессиональная Я-концепция; авторская педагогическая система.

Ostapchuk O., PhD in Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Assistant Professor of Practical Psychology

SYNERGETIC DISCOURSE OF PROFESSIONAL AND CREATIVE SELF-REALIZATION OF A TEACHER

The article offers a view on the synergetic discourse of issue of the teacher's professional and creative self-realization. The teacher's professional and creative self-realization is studied as a process of interaction between two complex systems – the personality and the pedagogical system of the teacher. The pedagogical system of the teacher is considered as a product of personal and authorial self-realization. The teacher-author designs all components of the educational process.

The responsiveness, stability and hierarchy of professional self-realization of the teacher is studied as an open, complicated system; the non-linear nature of the relationship between the personal and projective components of pedagogical self-realization is rationalized; the mechanism of the influence of teacher self-realization on the qualitative transformation of the educational system is described; the equilibrium and dynamic models of professional self-realization of the teacher are compared; the essence of the concepts of “teacher's professional and creative self-realization”, “professional I-concept of teacher”, “pedagogical experience”, “author pedagogical system” are specified; the author's position concerning the expansion of freedom of choice of teachers-practitioners within the frame of the effective solution of professional tasks is explained based on the synergetics principles.

The prospects of scientific research: management and design of humanitarian systems, pedagogical autonomy and professional responsibility of teacher, the mechanisms of the authorial self-realization of the teacher, criteria for monitoring of the quality of professional and creative self-realization of the teacher.

Keywords: synergetics; professional and creative self-realization; teacher; professional I-concept of the teacher; author pedagogical system.